

Фонд
Демократичні ініціативи
імені Ілька Кучеріва

**Громадська
думка**

Інформаційно-
аналітичне
видання

№5(28)2015

**Олексій
СИДОРЧУК**

**Ставлення
громадян
до прогресу
реформ
в Україні**

Громадська думка

Інформаційно-аналітичне видання «Громадська думка» – це відображення новітніх тенденцій у громадській думці населення України, інформування широкого загалу про динаміку настроїв українського народу щодо злободенних проблем становлення демократії і державності, коментарі експертів з актуальних питань та рекомендації щодо покращення ситуації у різних сферах суспільного життя. Це один із проектів Фонду «Демократичні ініціативи імені Ілька Кучеріва» – одного з провідних аналітичних центрів України, який концентрує свою діяльність на сприянні розвитку демократії, ринкової економіки й інтеграції України в європейський та євроатлантичний простір.

Що таке громадська думка?

Громадська думка становить собою сукупність настроїв, оцінок, суджень поглядів та думок у суспільстві. Дослідження громадської думки означає вивчення поглядів населення на конкретні проблеми і питання політичного, економічного та соціального життя.

Це оцінка, яку дає населення перебігу подій та політикам, а також джерело інформації про проблеми і пріоритети населення. Громадська думка – це індикатор рівня задоволеності населення владою та ситуацією в суспільстві загалом. Постійний моніторинг громадської думки і широке оприлюднення результатів сприяють розумінню раціональних та емоційних елементів і факторів, які визначають характер соціальної взаємодії членів суспільства.

Олексій СИДОРЧУК,
аналітик Фонду «Демократичні ініціативи» імені Ілька Кучеріва

Ставлення громадян до прогресу реформ в Україні

Вступ

Здійснення структурних реформ у різних сферах суспільного життя стало чи не першорядним завданням, виконати яке зобов'язалися політичні сили, що прийшли до влади внаслідок Революції Гідності. Запит на реформи серед населення був також надзвичайно високим. Зрештою, західні партнери України, які погодилися підтримувати офіційний Київ не лише політично, а й фінансово – особливо після анексії Криму та російської агресії на Донбасі, – так само вимагали від нової української влади проведення цілої низки перетворень як умови продовження допомоги з їхнього боку.

Очевидно, що за півтора року, що минуло з часу завершення подій Майдану, пересічні українці навряд чи могли сподіватися на фундаментальні зміни в їхньому житті внаслідок проведених реформ. Водночас цей часовий відтинок уже достатньо великий, аби зрозуміти, який вплив мали реформаторські зусилля українського керівництва на думки і погляди громадян.

Зокрема, є сенс розглянути, чи відчують українці будь-який вплив декларованих владою реформ, чи вірять у їх успішність, кого звинувачують у їх невдачах, а кого вважають їх рушіями, а також як перебіг реформ впливає на їхню повсякденну поведінку.

З цією метою у новому випуску періодичного видання «Громадська думка» буде проаналізовано результати загальнонаціонального опитування, яке з 22 по 27 липня 2015 р. провів Фонд «Демократичні ініціативи» імені Ілька Кучеріва спільно з Центром Разумкова. Під час дослідження було опитано 2011 респондентів віком від 18 років у всіх регіонах України за винятком Автономної Республіки Крим та окупованих територій Донецької та Луганської областей. Теоретична похибка вибірки не перевищувала 2,3%. Заради аналізу часових змін окремих вимірів громадської думки буде також використано дані кількох попередніх опитувань.

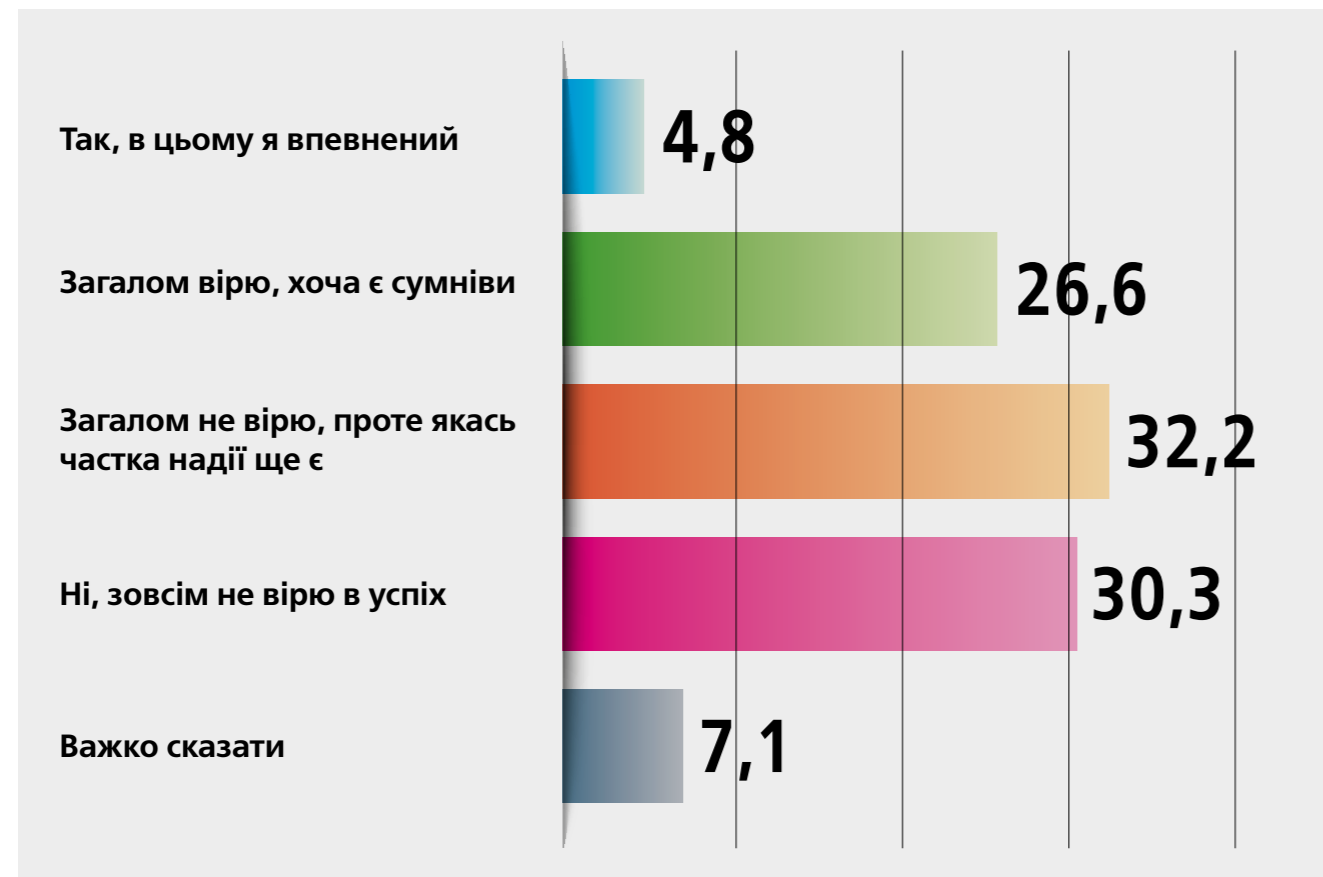
Оцінка успішності реформ

Проведене опитування засвідчило скептичне ставлення українського населення до перспектив декларованих владою реформ. Лише 5% українців упевнені в успішному здійсненні реформ і ще 25% схиляються до такої точки зору попри певні сумніви. Натомість абсолютна більшість громадян має песимістичний погляд на перспективи реформування країни: майже кожен третій (32%) має певну надію, однак загалом не вірить в успіх реформ, а 30% повністю позбавлені такої віри.

Доволі характерним є регіональний розподіл відповідей на це запитання. На Заході та в Центрі країни кількість оптимістів дещо вища – загалом 39% і 32%, відповідно. Натомість на Півдні, Сході та Донбасі (Донецька та

Луганська області) їх менше – 23%, 27% і 24%, відповідно. Очевидно, що такі відмінності пов'язані з політичними уподобаннями жителів різних регіонів. Представники центральних і – особливо – західних областей більше підтримують президента та політичні сили, які зараз утворюють коаліцію, ніж їхні співвітчизники з південних і східних регіонів. Це, зрозуміло, накладає відбиток на їхні очікування щодо успішності реформ, які намагаються проводити представники провладних політичних сил. Поза тим, домінування негативних очікувань в усіх регіонах вказує на своєрідний консенсус щодо існування значних сумнівів у здатності влади впровадити необхідні реформи серед усіх громадян.

Діаграма 1. Чи вірите Ви в успіх реформ в Україні?

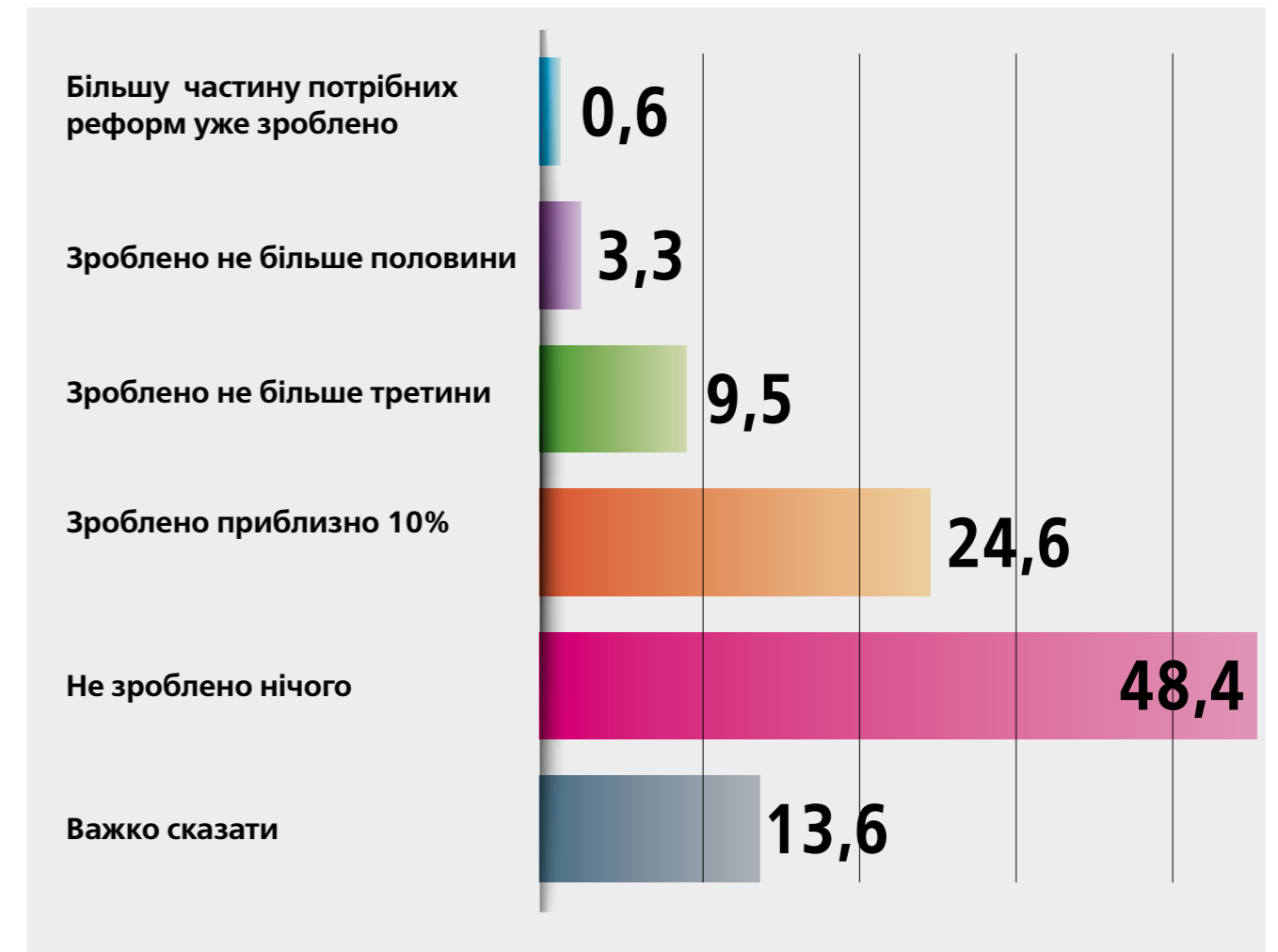

Украї невітшними є і ретроспективні оцінки прогресу в здійсненні реформ з боку українських громадян. Майже половина з них (48%) вважає, що за півтора року влада не зробила нічого з того переліку реформ, які вона мала втілити в життя на цей момент. На думку кожного четвертого, українській владі вдалося виконати близько 10% із того, що вона запланувала, а на думку кожного десятого – не більше третини. Натомість тих, хто вважає, що керівництво держави уже зробило більшу частину обіцяного, набралось менше відсотка.

Таку катастрофічну оцінку прогресу реформ з боку українських громадян

можна пояснити кількома чинникам – як об'єктивного, так і суб'єктивного характеру. До категорії об'єктивних можна віднести такі. По-перше, будь-який період після революцій чи радикальних змін політичного ландшафту характеризують дуже високі – зазвичай завищені – очікування громадян щодо змін, які має принести нова влада. В абсолютній більшості випадків реальний прогрес нового керівництва – під впливом чинників різного роду – помітно відстає від таких очікувань населення. Україна після втечі екс-Президента Віктора Януковича не стала винятком з цієї тенденції.

Діаграма 2. Як Ви оцінюєте прогрес реформ? Скільки було вже зроблено з того, що на цей час влада повинна була зробити?

По-друге, впровадження будь-яких реформ пов'язано з певним часовим лагом, який відділяє кроки держави, спрямовані на зміну поточної ситуації, від появи нового сприйняття населення щодо реальних наслідків цих кроків. Іншими словами, реформаторські зусилля держави потребують часу для того, щоб їхнє впровадження призвело до змін у повсякденному житті громадян. Для прикладу, реформа децентралізації в умовах великої чисельності населення та регіонального розмаїття України потребуватиме кілька років для свого повноцінного втілення в життя, після чого її наслідки можуть стати відчутними для критичної маси громадян. Із такою затримкою, зокрема, зіткнулися багато реформаторів у Центральній та Східній Європі, що пішли шляхом децентралізації раніше за Україну.

З іншого боку, в українських реаліях не менш важливими є і суб'єктивні чинники. Очевидно, що прогрес української влади у здійсненні обіцяних реформ виявився далеким від того, який можна було очікувати. На це, зокрема, вказували політичні експерти й оглядачі, яких Фонд «Демініціативи» опитав у грудні 2014 р. і липні 2015 р.: обидва рази більшість із них назвали зволікання з проведенням реформ головною невдачею нової української влади¹. Опитування громадської думки засвідчило, що пересічні українці розділяють це критичне ставлення експертів до політичного керівництва країни.

Зрештою, проблемним моментом проведення реформ в Україні лиша-

ється брак ефективної комунікації між владою та населенням. Навіть у тих сферах, де держава здійснює реформи, вона зазвичай не розтлумачує їхній зміст і можливі наслідки громадянам. Натомість у тих сферах, де реформи буксують, відсутнє пояснення того, чому так відбувається і що стоїть цьому на заваді. Опитані громадяни також підтвердили цю проблему: лише 9% українців вважають, що уряд якісно інформує українців про свою роботу і стан реформ. З іншого боку, 24% вважають, що подібної інформації від уряду багато, але вона незрозуміла звичайним українцям, 28% – що такої інформації недостатньо, а 39% – що вона часто взагалі не відповідає дійсності. Не дивно, що в таких умовах слабкої комунікації українці здебільшого не відчують прогресу реформ навіть там, де його можна об'єктивно виміряти.

Оцінка прогресу реформ так само дещо відрізняється поміж регіонами України. Як і у випадку прогнозів, мешканці західних областей мають трохи краще ставлення до реформаторських зусиль влади – там лише 36% вважають, що вона нічого не зробила. На Півдні та Сході аналогічний показник суттєво вищий – 56% і 61%, відповідно. Жителі Центру та підконтрольних Україні територій Донбасу схиляються до проміжної позиції: в обох випадках близько 48% опитаних не побачили жодного прогресу в здійсненні реформ. Однак у всіх регіонах кількість тих, хто відчув помітний прогрес, мізерна.

Підтвердженням української негативної оцінки реформаторських зусиль укра-

їнської влади слугують результати опитування, яке провів Центр Разумкова у травні цього року. За 10-бальною шкалою українці оцінили прогрес за практично всіма напрямками реформ у середньому від 2 до 3 балів. Єдиним незначним винятком стала популяризація України в світі, яка здобула 3,86 бала. Більше того, громадяни

переважно не бачать ніякого впливу реформаторських дій влади у різних сферах на власне становище – ні позитивного, ні негативного². Зважаючи на далекі від очікуваних темпи реформ та уже згадувану затримку їхніх наслідків для повсякденного життя громадян, такі результати не мають дивувати.

Ставлення до головних агентів реформ

На думку громадян, найбільший опір проведенню реформ в Україні чинять уряд та олігархи. Обидва варіанти набрали 51% серед опитаних. Поза тим, ширша оцінка ролі цих акторів у процесі здійснення реформ дещо відрізняється. Так, на думку 32% українців, уряд не чинить опір, а навпаки, сприяє проведенню реформ; натомість щодо олігархів таку думку мають лише 7%. Відповідно, умовний баланс ставлення до ролі олігархів у проведенні реформ найгірший серед усіх агентів цього процесу (він становить -44%). Українці погано оцінюють аналогічний вплив державних чиновників (-38%), а також – дещо меншою мірою – політичних сил, що входять до складу коаліції (-22%). Характерно, що кількість тих, хто вважає президента рушієм і гальмом реформ, приблизно однако-

ва: 37% і 39%, відповідно. Це слугує ще одним підтвердженням традиційно кращого ставлення українців до глави держави, ніж до інших представників влади, зокрема уряду та парламенту.

Найкращим балансом ставлення громадян у контексті впливу на проведення реформи можуть похвалитися громадські організації та волонтери: 22% вважають, що вони сприяють реформам, і лише 0,5% – що вони чинять їм опір. Позитивний баланс отримало також населення України загалом, хоча кількість тих, хто відзначив його роль у здійсненні реформ, невелика – 18%. Головними рушіями реформ, на думку українців, є президент і уряд, однак, як уже було зазначено, ще більша кількість їхніх співвітчизників вважає їх перешкодами для втілення тих самих реформ.

¹ 15-26 грудня 2014 р. Фонд «Демініціативи» провів опитування «2014-й рік в оцінках експертів», в якому взяли участь 67 експертів. 17-22 липня 2015 р. Фонд «Демініціативи» провів опитування «Політичні підсумки півріччя», в якому взяли участь 43 експерти.

² Опитування було проведено Центром Разумкова з 22 по 27 травня 2015 р. Було опитано 2007 респондентів віком від 18 років у всіх регіонах України, за винятком Криму та окупованих територій Донецької та Луганської областей. Теоретична похибка вибірки не перевищувала 2,3%.

Таблиця 1. Хто є головними рушіями і гальмами реформ в Україні? (%)

	Рушій	Гальмо	Баланс
Уряд	32	51,5	-19,5
Президент	36,8	39,1	-2,3
Політичні сили, що складають більшість у Верховній Раді	22,1	44,5	-22,4
Опозиція	6,2	17,2	-11
Олігархи	6,9	51,5	-44,6
Влада на місцях	9	17,5	-8,5
Бюрократія, чиновники	5,5	44,0	-38,5
Правоохоронні органи (прокуратура, суди, міліція)	3,6	21,4	-17,8
Росія	1,3	12,0	-10,7
Країни Заходу	11,5	2,4	9,1
Вчені, науковці	8,3	0,5	7,8
Громадські організації, волонтери	22,4	0,5	21,9
Населення	18,5	2,6	15,9

Загалом відповіді українців на питання про тих, хто сприяє і хто перешкоджає проведенню реформ, доволі очікувані. Традиційно основна відповідальність за розробку та втілення реформ у життя лежить на органах виконавчої влади. В Україні виконавча влада де-факто розділена між урядом і президентом. Формально – згідно з чинною прем'єр-президентською конституційною моделлю – більше повноважень зосереджено в руках уряду. Водночас президент має більшу політичну підтримку в парламенті, завдяки

чому отримує додаткові важелі впливу на діяльність уряду. З іншого боку, олігархи та представники бюрократії найчастіше є потенційними противниками проведення реформ, які можуть загрожувати їхнім вкоріненим інтересам. Тому логічним виглядає те, що саме цих агентів українці найчастіше згадували в контексті їхньої причетності до реформ. Зрозуміло, що в умовах тотального незадоволення темпами і результатами реформ в абсолютній більшості випадків ці згадки мали негативне забарвлення.

Бажані реформи

Беручи до уваги негативні оцінки прогресу реформ з боку населення, не дивно, що громадяни виокремили дуже багато сфер, які потребують уваги з боку влади. У переліку найбільш пріоритетних реформ українці на перше місце поставили боротьбу з корупцією – вона здобула підтримку майже двох третин населення (65%). Українцями важливою, на думку громадян, є також реформа правоохоронних органів і судів – так вважають 58% опитаних. Серед інших реформ, про які згадували українці, варто відзначити пенсійну реформу та реформу системи соціаль-

ного захисту (40%), охорони здоров'я (36%) та оборонного сектору (31%). Очевидно, що такі пріоритети можна передусім пояснити важливістю особистого досвіду для більшості громадян: вони схильні вбачати найбільшу потребу в реформуванні тих сфер, з проявами негараздів яких вони найчастіше стикаються особисто. Домінування згадок про корупцію та правоохоронні органи, діяльність яких тісно переплетена з корупційними практиками, є більш ніж промовистим і вказує на незадоволення громадян роботою органів влади в цьому напрямі.

Таблиця 2. Які з реформ, на Вашу думку, є першочерговими? (%)

Антикорупційна реформа	65,2
Реформа органів правопорядку (судів, прокуратури, міліції)	58,0
Пенсійна реформа та реформа системи соціального захисту	39,9
Охорони здоров'я	35,9
Реформування армії, зміцнення обороноздатності	30,9
Люстрація чиновників (перевірки та можливі звільнення)	28,8
Податкова реформа	21,5
Визначення статусу окупованих територій Донбасу	20,0
Реформа децентралізації та регіонального розвитку	17,8
Реформа виборчого законодавства	14,0
Дерегуляція і стимулювання розвитку підприємництва та інвестицій	14,0
Освітня реформа	11,9
Адміністративно-територіальна реформа	11,5
Земельна реформа	8,1
Реформа у сфері ЗМІ (Медіа реформа)	1,2
Інше	1,2
Важко відповісти	4,6

Відповіді експертів, яких Фонд «Демініціативи» опитав у липні цього року, щодо бажаних сфер реформування частково збігаються з думками населення. На перше місце вони поставили реформування судової та правоохоронної систем, однак боротьбу з корупцією згадували не так часто. Останнє можна пояснити тим, що українська влада все ж періодично робить певні кроки з викорінювання корупції, хоча вони далеко

не завжди перетворюються із законодавчих норм на поведінкові практики. Експерти, натомість, частіше згадували податкову реформу та дерегуляцію і реформу децентралізації як такі, що потребують нагальної уваги керівництва країни. Утім докорінна трансформація системи правоохоронних органів є надзвичайно гострою проблемою як для населення, так і для експертів.

Вплив реформ на поведінку громадян

Впровадження далекосяжних реформ, які мають на меті трансформувати застарілі та неефективні моделі функціонування різних суспільних сфер, має ще одну закономірність. Часто успішні реформи дають позитивні наслідки для тих груп, на які вони були спрямовані, не відразу. Натомість негайні наслідки таких реформ можуть полягати в тимчасовому погіршенні стану цільових груп, які змушені ламати свою повсякденну поведінку та пристосовуватися до нових умов. Класичним прикладом є лібералізація планової економіки, яку пережили практично всі постсоціалістичні країни. У тих випадках, де реформа пройшла відносно успішно – у таких країнах, як Польща чи Чеська Республіка, – вона на початку створила серйозні проблеми для багатьох підприємців, які втратили державну підтримку та були змушені виживати в умовах вільної конкуренції. Однак з часом вигоди від переходу економіки на ринкові рейки для цих країн стали очевидними – а разом з ними і виправданість самих реформ.

В Україні, натомість, аналогічні процеси в короткостроковій перспективі призвели до погіршення рівня життя пересічних людей, однак здебільшого не зачепили «червоних директорів» – власників державних підприємств, багато з яких зрештою перейшли до когорт олигархів. У результаті наслідки лібералізації були зовсім не такими вражаючими, як у попередньої групи країн, а звичайні громадяни відчули певне покращання рівня життя лише з початком 2000-х рр. Відповідно, в українській реальності прив'язка реформ до погіршення становища населення міцно увійшла в суспільну свідомість, однак зв'язок цих самих реформ із поліпшенням рівня життя через певний час для більшості українців зовсім не очевидний.

В нинішніх умовах протидії воєнній агресії Росії та кризових явищ в економіці вплив реформ на добробут населення набуває особливої гостроти. Поруч із цим постає питання готовності українців терпіти тимчасове погіршення власного матеріального становища

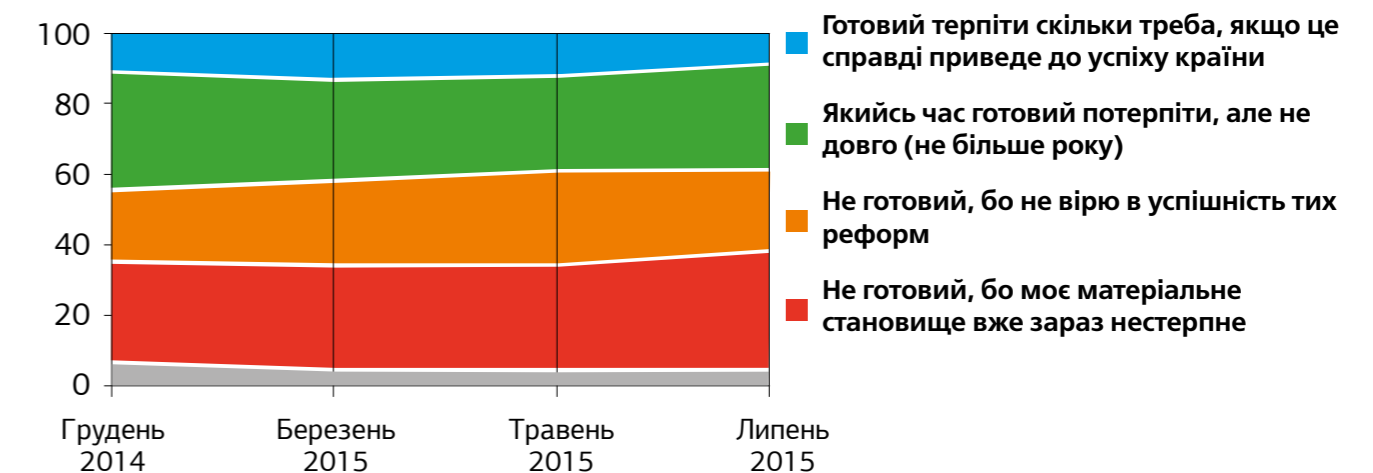
в обмін на обіцянки кращого життя в майбутньому. Згідно з результатами останнього опитування, лише 8,5% громадян готові терпіти такі незгоди стільки, скільки потрібно для успішного проведення реформ. Водночас ще 28% зголосилися терпіти їх певний час – не більше року. З іншого боку, 25% не бажають терпіти, оскільки не вірять в успіх реформ, а кожен третій зізнався, що не витримає подальшого погіршення власного становища, бо воно вже зараз нестерпне.

Часовий моніторинг відповідей на це запитання вказує на те, що ставлення громадян до цієї проблеми за останні півроку дещо змінилося, однак не надто. Зокрема, в грудні минулого року 44% громадян були готові терпіти труднощі протягом певного часу, а

маневрів українського політичного керівництва. З іншого боку, доволі значна кількість українців – до 40% – все ще можуть витримати погіршення власного стану в обмін на успішні реформи. Як пояснення можна запропонувати фактор бойових дій на Донбасі, які призводять до регулярних смертей і завдають страждання місцевому населенню та представникам воюючих сторін. Відповідно, доволі багато українських громадян усвідомлюють, що їхні матеріальні проблеми не такі вже й нестерпні порівняно з постійними загрозами життю, що їх несуть воєнні дії і з якими стикаються їхні співвітчизники.

Водночас готовність громадян сприяти впровадженню реформ переважно не виходить за межі здатнос-

Діаграма 3. Здійснення реформ, цілком імовірно, може призвести до тимчасового зниження рівня життя людей. Чи згодні ви терпіти певні матеріальні труднощі? (%)

48% – ні. Отримані результати можна трактувати по-різному. З одного боку, більша частина населення не згодна терпіти матеріальних труднощів заради успіху реформ. Це, безперечно, звужує поле для реформаторських

ті терпіти матеріальні труднощі. 51% українців визнали, що не збираються нічого робити заради успішної реалізації реформ: 28% вважають, що це винятково завдання органів влади, а 23% – взагалі не вірять в успіх

реформ. Навіть серед тих, хто готовий докласти зусиль для кращого проведення реформ, відносна більшість обрала пасивні методи допомоги – уважне стеження за інформацією про реформи у ЗМІ (28%) та набуття потрібних для орієнтуванні в процесі реформ знань (13%). Лише 30% українців готові сприяти реформам тими чи іншими активними способами – надавати пропозиції органам влади, брати участь в діяльності громадських організацій чи в акціях протесту.

Однак навряд чи варто перебільшувати негативні імплікації таких відпо-

відей українців. Очевидно, що частка політично активного населення в Україні – як і в багатьох інших європейських країнах – є доволі низькою. Крім того, помітний відбиток на готовність громадян сприяти впровадженню реформ накладає й загальна зневіра в успішності реформаторських зусиль влади. Відповідно, здатність політичного керівництва країни заручатися активнішою підтримкою населення залежить великою мірою від його власних успіхів і, відповідно, рівня схвалення реформаторських кроків серед населення.

Висновки

Успіх будь-яких масштабних реформ неможливий без достатнього рівня підтримки з боку населення. Українці досі демонструють великий запит на проведення реформ у різних сферах суспільного життя, однак їхнє ставлення до поточного прогресу реформ украї критичне. На думку більшості з них, за півтора року, що минуло від завершення Революції Гідності, українська влада не зробила практично нічого з обіцяного переліку реформ. Крім того, українці дуже сумніваються у здатності влади таки впровадити задекларовані реформи в майбутньому.

Головну відповідальність за повільний темп реформ українці покладають на олігархів і чиновників, а також на уряд і парламент. Президент, натомість, заслужив більш поблажливу оцінку з боку населення.

Зважаючи на повільний темп реформ і погіршення рівня життя населення протягом останнього року,

закономірним виглядає те, що більшість громадян не хочуть терпіти подальші матеріальні труднощі в обмін на успішне проведення реформ. Крім того, українці переважно не готові активно сприяти здійсненню реформ.

Подальший рівень підтримки реформ серед населення залежатиме від кількох факторів, на які може вплинути українська влада. По-перше, прискорення темпів і розширення сфер реформ здатні збільшити рівень підтримки реформаторських зусиль і дати громадянам стимули допомагати органам влади в їхніх зусиллях. По-друге, вдосконалення каналів комунікації є очевидним викликом для керівництва держави. Це не лише дасть змогу підвищити рівень обізнаності населення з поточними реформаторськими кроками, а й дозволить отримати більшу підтримку від громадян у здійсненні нових перетворень.

Інформаційно-аналітичне видання
«Громадська думка»

Тема: «СТАВЛЕННЯ ГРОМАДЯН ДО ПРОГРЕСУ
РЕФОРМ В УКРАЇНІ»

Видання здійснено в рамках проекту «Громадський соціологічний Консорціум» за фінансової підтримки Європейського Союзу, програми Matra Посольства Королівства Нідерландів, Міжнародного Фонду «Відродження», а також у рамках проекту «Стимулювання діалогу щодо транзитних процесів» за фінансування Національного фонду підтримки демократії США.

Автор: Олексій СИДОРЧУК,
аналітик Фонду «Демократичні ініціативи»
імені Ілька Кучеріва

Упорядник: Віталій Довгич

Фонд «Демократичні ініціативи» імені Ілька Кучеріва
Для листів:
а/с В-271, м. Київ, 01001, Україна.
Телефон: (380 44) 581-3317
E-mail: dif@dif.org.ua
<http://www.dif.org.ua>

При передруку або частковому використанні матеріалів посилання на Фонд «Демократичні ініціативи» імені Ілька Кучеріва» обов'язкове.

© Благодійний фонд «Демократичні ініціативи»
імені Ілька Кучеріва, 2014

Поліграфічні послуги:
ФОП І. П. Артюшенко
Адреса друкарні:
Україна, м. Київ, вул. Виборзька, 84
+380 44 227 78 17; +380 50 358 80 88
Формат 84x104/16
Тираж 100 прим.